

Metsä ja kirjallisuus

Pekka Suhonen

SUMMARY: FORESTS AND LITERATURE

Suhonen, P. 1987. Metsä ja kirjallisuus. Summary: Forests and literature. *Silva Fennica* 21(4): 427–435.

Maailmankirjallisuudessa on merkittäviä metsiä Mamren tammistosta alkaen; jo Dante aloitti Jumalaisen näytelmänsä metsään eksymisellä. Suomalaisessa kirjallisuudessa on metsäaiheita kansanrunoudesta alkaen. On teollistuneen Suomen tukkijätkien, metsurien ja tehtaiden paperityöläisten kirjallisuutta, samoin suositua eräkirjallisuutta. Kai Laitinen on esittänyt yhdeksi suomalaisen kirjallisuuden teemaksi ”metsästä kaupunkiin”, jonka ensimmäinen suuri teos on samalla kirjallisuutemme merkkiteos: Aleksis Kiven Seitsemän veljestä. Artikkelissa esitellään lisäksi Ahon, Hellaakosken, Haavikon ja Linnan metsiä sekä muinaisia loitsuja ja runoja.

In world literature, there are many forests of significance, e.g. the oak forest of Mamre and in Dante's *Divine Comedy*. Finnish literature has abounded with forest topics since ancient folklore. We have a literature of floaters, loggers and paper workers of industrialized Finland, not to speak of a hunting literature. A major theme is "from forest to town", where the first work, Aleksis Kivi's "Seven brothers", is a landmark in Finnish literature. Forests of many other authors are also presented, as well as ancient chants and poems.

Keywords: Forest literature, logger literature, hunting literature, hunting poems, mythology
ODC 907.6

Author's address: Pohjoisniementie 5 A, SF-00200 Helsinki, Finland.

Johdanto

Maailmankirjallisuudessa joudumme milloin Mamren tammistoon tai Libanonin seetripuiden katveeseen, milloin seikkailemaan Sherwoodin metsässä ottamaan rikkailta ja antamaan köyhille. Me näemme teatterin katsomossa, miten *Shakespeare* Macbethissa luo metsäkuvan: ”*Pois pelko, kunnes Birriametsä kulkee päin Dunsimanen vuorta*”. Se oli metsäksi naamioitunut sotajoukko. Kirjallisuuden metsä on yleensä suhteissa ihmisiin,

se on vertauskuvaa, sielunmaisemaa, tunteiden projektiiovastinetta. Kirjoittajat saattavat puhua tunteiden metsästä, jossa harhailaan. Kesäyön unelman metsä on taikametsä, *Runar Schildt* kirjoitti Noitametsästä. Vastavuoroisesti täytyy olla yhteisiä metsäkokemuksia, joista kirjallisuuden metsäkuviot saavat alkunsa, ilmeisesti todellisissa, olleissa tai vielä olevissa metsissä.

Danten Jumalainen näytelmä alkaa kuvauksella, joka Leinon suomennoksen mukaan kuuluu näin:

”Elomme vaelluksen keskityessä ma harhaelin synkkää metsämaata polulta oikealta poikenneena. Ah raskasta on sanoa kuink’ oli tuo salo kolkko, autio ja sankka! Sit’ aatella vielä muisti säikkyy.”

Runoilija virittää johdannon helvetin kauhun tunnelmille käyttäen vertauksena metsää, jollaisen vaeltajan oli, ehkäpä juuri siinä Val d’Enferissä Les Bauxin kaupungin luona, joka mainitaan Danten esikuvaksi, joskus matkallaan läpäistävä päästökseen eteenpäin. Lisätekijäksi kolkkuuden, autiuden ja valottomuuden tuntemuksiin tulee kirjallisuuden hyvin tietämä metsään eksymisen kokemus, pelkotila jonka jo lastensadut ovat tehneet tutuksi yhä uusille polville: ”*polulta oikealta poikenneena*”, kuulla voi Dantellakin toruja, joita kohdistettiin niin moniin puunhakkaajien lapsiin saduissa, ”*no se siitä sitten tuli kun et pysynyt oikealla polulla*”. Dantella siitä seurasi yksi maailmankirjallisuuden suuria runonäkyjä, Helveti, joka alkoi metsään eksymisestä.

On selvää, että Suomessa, jossa vielä on metsiä ja jossa metsiä yhä kuvataan kirjallisuudessa, on syntynyt erilaisia kirjallisia metsään suhtautumisen muotoja jo vanhimmassa kerrostumassa, kansanrunoissa. Maailmankirjallisuuden voi siis jättää, koska Suomen kirjallisuus tarjoaa yllin kyllin aineistoa. En esitä tässä mitään systemaattista typologiaa kirjailijoiden metsästrategioista eri aikoina, en metodista problematisointia, jollainen olisi kyllä hauska nähdä. Esitykseni on joukko erilaisia tapauksia, joissa kirjallisuus ja metsä ovat kosketuksissa.

Paavo Haavikko kirjoitti vuonna 1966 ilmestyneessä kirjassaan Puut, kaikki heidän vihreytensä:

”On monta viisasta miestä, mutta ei toisaalta yhtään hullua puuta.
Kirjoittamisen jälkeen vaikeinta on lukeminen.”

Symboloikoon runon ensimmäinen virke tilannetta tässä salissa. Toinen taas indikoi, että pelkkä metsäkirjallisuuden lukeminen olisi vaikea ja ankara urakka. Jo lyriikka meillä sisältää monituisia metsiä ja niitä kokevia ihmisiä.

Kun Haavikko samassa kokoelmassa kirjoittaa:

”Puitten ja pensaitten jälkeen ovat kasvat ja vartalo, iho ja hiukset ilmeikkäimmät”

hän liittyy niihin kirjailijoihin, jotka näkevät metsän elementit ihmissuhteisina, ihmiseen verrannollisina, tässä vielä nimetyssä suhteessa esikuvallisina. Toisaalta Haavikon lyriikasta löytää puiden istuttamisen paitsi rautauskuvallista toimintaa myös aivan puutarhanhoidollista kuvausta. Hän on kulttuurikasvien historiassa kirjoittaessaan Puut, kaikki heidän vihreytensä -kokoelmassaan:

”Nyt alkaa Ehrensverd rakentaa suurta linoitusta Susisaarille. Ranskasta tulee kaksi tynnyriä kultaa sitä varten, ja syreeni, jota ei ole tilattu.”

Syreeni-runon ensimmäinen runo kertoo syreenin juurtumisesta ja leviämisestä: ”*Nyt lähti syreeni*”. Syreeni ei muodosta metsiä, mutta edustakoon se tässä tuontitaimia, jotka voivat niitä muodostaa.

Myös puita hallitsemaan pyrkivä, ehkä metsänhoidollinen komponetti voi olla kirjallisuudessa mukana. Veikko Huovinen on metsänhoitaja. Ensimmäisen kotimaisen romaanin, Kai Laitisen metsäromaaniksi kutsutun Aleksis Kiven Seitsemän veljeksien Lauri on metsäideologi, metsähaaveksija ja metsäerakko. Koetan tässä seurailia yhtä ”laurimaista” metsäsuhdetta toisten kirjailijoiden kautta.

Aaro Hellaakosken Piippulevolla- sarjan vaeltaja istahtaa ensimmäiselle tupakkatauolle maantien laitaan, jossa autoja ja ihmisen kiirettä ihmetellen asettaa taas keran suomalaisen kirjallisuuden suuren, ihmisen ja hänen jatkeensa, tekniikan, ja luonnon vastakohtaisuuden. Kun vaeltava veli pari runoa edempänä tulee saapasta nostellen suon yli ja painuu edelleen korven komeroihin, ”*syvästi hiljaisiin, painaen anturansa sinne sammalpolsteriin*”, kuusien katsellessa hänen kulkuaan ja tynnyrilinnun tiputellessa, hän piippulevolla kohtaa saman tekniikan, nyt linjahakkuun mittarien hahmossa. Hän suhtautuu kaikkeen jo filosofisemmin, vaikka hänet häätistellään kirveeniskujen ja pyykkienpanojen tieltä syrjemmäksi.

Teema esiintyy niin K. Suomalaisen Suomikuvauksessa 1870-luvulla, jossa rautatie hal-

koo metsää ja kukkulaa, ”*tästä on kulttuuri kulkenut*”, kuin Ahon Maailman murjomassa 1890-luvulla. Viimeksimainitussa Junnu-renki, vahva ja umpimielinen olento, pakenee kiusaavia ihmisiä korpeen, jotta saisi olla rauhassa. Mutta sinnekin häntä seuraa kulttuuri, rautatielinja vedetään suoraan hänen asumuksensa yli, minkä mökin luovuttanut isäntä kyllä tiesi. Junnu nousee kapinaan järjestyntynyt yhteiskuntaa vastaan ja tietenkin häviää.

Korvenkaipuu

Maailman murjomassa Ahon sanotaan näyttäneen mitä hän oli ranskalaisilta oppinut keskityksen taidossa. Ahon varhainen biografi Gunnar Castren huomauttaa lisäksi:

”Ja kuitenkin on Maailman murjoma niin tyypillisen suomalaista kuin olla saattaa. Suomalaista on siinä korvenkaipuu, joka siinä sykähtelee, suomalaisia ovat siinä esitetyt elämänkuvat, suomalainen on ennen kaikkea itse Junnu rakenteeltaan.”

Aho on viitannut novellinsa motossa Kalevalan Kullervoon. Hänet lähetettiin leipään leivottu kivi eväänä metsään. Paimenuus ei Suomessa ole ollut vain idylliä.

Paimentorvet soittavat ja nuoret neidot laulavat kuitenkin myös suomalaisen kirjallisuuden metsissä, kansanlauluissa ja Ahollakin. Mutta omalaatuista on tuo korvenkaipuuksi kutsuttu tunnevire, jonka usein kohtaa. Korpi vertautuu johonkin suureen, itsepäiseen, yksinäiseen tai kaiken hiljalleen nielevään, mutta samalla ihmismieli kohdistaa siihen kaipauksen: korven syli on kuin jonkinlaisen myyttisen maaäidin suomalainen vastine. Metsällä on kirjallisuudessamme merkillinen arvo ohi pelkän kauneuden tai eränkävijän menestyksen. On ehkä paikallaan vaikka Ahon tuotannon kautta nähdä tämä teema toisten metsäteemojen rinnalla.

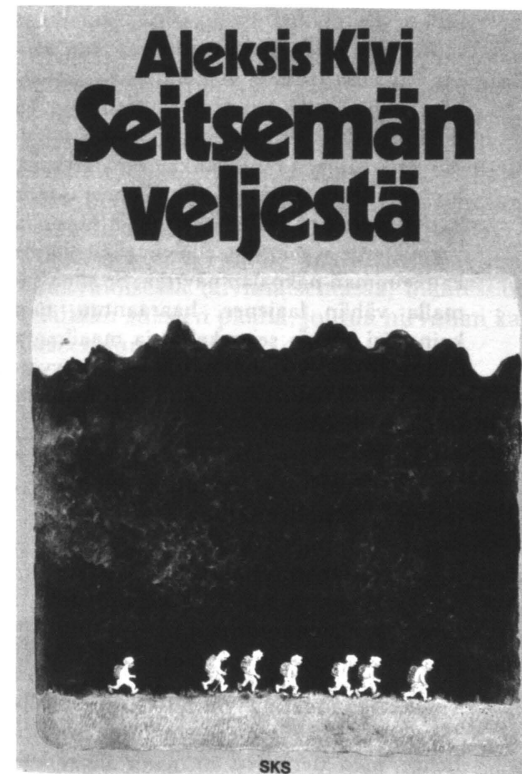
Ahon ensimmäisen kokoelman ensimmäinen lastu kuvastaa toista, ihmisen muokkausuhdetta metsään. Uudisraivaajat olivat jääneet kesken yrityksessään puretua korpeen:

”Koivikon oli hän kaatanut ja saanut lepinkon pelloksi. Mutta sen takana tuli vastaan synkkä kuusikko kuin murtamaton muuri. Ja siihen oli heidän täytynyt seisahtua.”

Agraariset ihanteet olivat selvät:

”Jos he olisivat jääneet pappilaan, toinen kuskiksi ja toinen sisäpiiaaksi, niin olisi heillä itsellään ehkä ollut parempi. Mutta korpi olisi jäänyt koskematta ja edistyksen etuvartijan työ tekemättä.”

Miten on mahdollista, että ensimmäisen kokoelman toinen lastu, kuuluisa ”Kosteikko,

Kuva 1. Aleksis Kiven Seitsemän veljestä on kutsuttu myös metsäromaaniksi. Pekka Vuoren kansikuva Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 1985 julkaisemaan painokseen.

Fig. 1. Aleksis Kivi's "Seven Brothers", Finland's first novel in the Finnish language, has also been called a "forest novel". The cover by Pekka Vuori from the 1985 edition by SKS.

kukkula ja saari . . .” edustaa melkein päinvastaista näkemystä? Ehkä tässä näkyy Euroopassa keskiaikaan ja antiikkiin palautuva idylli ja sankarirunouden runebergiläisittäin hiljaisten sankarien ja tuntemattomien sotilaitten sotakentiltä maanviljelyksen genesikseen siirretty laji rinnakkain. Mutta ei ehkä ole sattuma, että Ahon kaipuu-kuvaelma syntyi kotimaasta kaukana, keskellä Montmartrea Ahon ensi Ranskan-matkalla. Onko korvenkaipuu sukua kaukokaipuulle ja sen vastakohdalle, koti-ikäväälle?

Kosteikko, kukkula ja saari -lastun vaeltaminen ilmoittaa ohjelmakseen:

”Ei ollut määrää matkallani mitään ja tarkoitus vain harhaila saloisia taipalia, antaa tien vetää minne tahtoi.”

Motiivina oli oloihin, ympäristöihin ja ikäviini ihmisiin kyllästyminen. Lastussa on paljon agraarisia aineksia. Oikeastaan koko lajin nimi, Ahon keksimä *lastu*, on agraariyhteisön toimiiin viittaava nimitys, vaikka vuoltiin lastuja varhaisessa muinaisuudessaakin. Tässä lastussa on tupia, hämäreitä maisemia niiden ikkunasta, piikatyttöjä lehmiä hakemassa, laulua metsästä. Mutta keskeinen tunnelma syntyy näin:

”Minusta tuntui, kuin olisin ollut ypöksinäni maailmassa, josta kaikki muut olivat kadonneet . . . Eikä minulla ollut entisyyttä muuta kuin tämä tämänpäiväinen metsämatka.”

Metsäpolku

Neljännessä lastukokoelmassaan Aho sitoo ihmisen ja metsän oivaltavasti yhteen: hänen lastunsa Metsäpolku on mielestäni essee, subjektiivinen, tiivis tutkielma aiheesta. Metsäpolku on tässä kaikkien usein metsässä kulkevien personoituma. Lastu alkaa näin:

”Se eroaa salaisesti suuresta tiestä ja lähtee palaneen puun juuritse menemään sydänmaata kohti. Hevosella ajajat eivät siitä välitä, eivät sitä huomaakaan, ja monet niistäkin, jotka jalkaisin kulkevat, valitsevat kernaimmin valtatie. Mutta minulle on

metsäpolku maani kauneimmat näköalat näyttänyt ja vienyt minut luonnon lumotuimpiin pyhättöihin – ja sen tähden minä sitä kuljen.”

Aho sanoo suoraan polkuaan eläväksi olenoksi,

”joka tietää minne vie ja mitä näyttää. Minusta näyttää siltä, kuin se tietäisi, mistä tulee ja minne menee, ja siitä näkee, miksi se on sellainen eikä toisenlainen. Sitä ei ole tekemällä tehty, vaan se on syntynyt, itse itsensä kulkenut.”

Aho kuvaa taitavasti polun kulkua, sen maastontuntemusta:

”Saatat luulla sen mutkittelua seuratakseni, että se on unohtanut aikeensa, suuntansa muuttanut ja kääntynyt takaisin alas; saatat siitä suuttua ja lähdet omin päisi nousemaan: töksähdät kohosuoraan kallioon tai joudut läpipääsemättömään rytöön ja löydät polkusi, joka on kyllä kaaren kiertänyt, mutta joutunut jo ennen sinua sinne, minne pyrit. Seuraa häntä, älä epäile, ja saat olla varma, että se vaaran laelle vietyään sinulle kauneimman näköalan näyttää. Se siinä samalla vähän laajenee, haaraantuu, niin kuin olisi itsekin seisokellut ja maailmata katsellut – ja katseltuaan se lähtee tyytyväisesti ja tynesti luikertelemaan alas kuin metsäpuro puitten lomitse.”

Jokainen vaaralle kiivennyt on voinut havaita kuvan osuvuuden.

Ahon metsäpolulla on myös sosiaalinen mieli:

”Suuriin taloihin, herrojen komeihin kartanoihin se tuskin ollenkaan uskaltaa, katooyhtäkkiä ja ilmautuu vasta toiselta puolelta talon metsästä, jonne on joutunut, miten lienee, joko kierrellen tai maan alatse kulken.”

Mutta mökkitaloon se käy kuin kotiinsa ja tekeytyy emännälle aittatieksikin:

”Siinä se viihtyy ja siinä se viipyy ja lähtee siitä yhtä ehyenä kuin tulikin.”

Lopuksi Aho esittää pelkonsa siitä, että kaikki metsäpolut muuttuvat maanteiksi ja kuvailee millaisiksi ihmiset silloin tulevat. Huipennukseksi hän maalaa kuvan antiikin roomalaisista jotka hautasivat vainajansa suurten valtateiden varteen, mutta Aho itse soisi saavansa levätä kahden metsäpolun ris-teyksessä,

”missä jänönen ohi kuukkii ja orava käpy suussa hyppelee ja lintuparvi juosta piiper-telee ja onnelliset ihmiset käsi kädessä astelevat eivätkä aavista, että siinä on se, joka heidän onnestaan iloitsee.”

Metsä tempelinä

Antiikkivertauksella rakennetaan luonnonmytologista suhdetta, metsä – hautapaikka – rauhan tyyssija niin kuoltua kuin elävällekin. Aholle metsä oli jopa mystinen tulkintakohde: hän näki eri lastuissaan sen mielialat, jotka heijastuvat metsälammesta, tai lumon, jonka virittäjänä metsä on harras kuin kirkko. Metsä tekee kertojalle mahdolliseksi myös kuunvaloisessa talvimaisemassa, maatessaan selällään suksien päällä, joutua nirvanan kaltaiseen lumotilaan:

”Maailma tuntui aivan kuin selvinneen kaikkein alkeellisimpaansa, palautuneen alkuhahmoihinsa. Se on elänyt elettävänsä, siinä on tapahtunut kaikki, mitä siinä on voinut tapahtua ja minkä siinä on tarvinnut tapahtua.”

Syntyy mielikuva metsästä tempelinä, jonka arkkitehtuuriin kuuluvat pilariseinät ja tähtilakinen kupolikatto. Jotakin samaa tavoittelee Hellaakoski runossaan Salomaa:

*Salomaa on tehty jotta siellä ei asuttais,
jotta siellä jumala yksin olla sais
astuskellen sammalmattojansa,
ympäriillään koko luomisen kansa.*

*Meidätkin hän kaiketi mukaan tulla sois
kunhan malttaisimme jättää tärkeitemme pois
viipyy vaistojen salamyhkäisten ajeltavana
huulilla hyvin yksinkertainen, harras sana.*

*Ristiriidaton tänne, jossa kuulla saa
kuinka käpy oksalta maahan putoaa,
jossa on monta pyhästi puhdasta puuta,
ihmistä jos ei, on sitä enemmän muuta.*

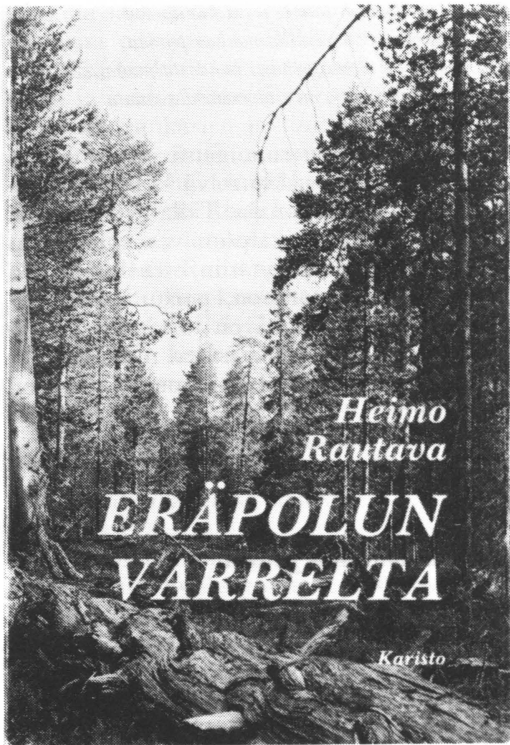
Luonnontutkijan runometsä on ihmisetön paratiisi, jumala tuskin selvä kristillinen jumala vaan metsänjumala. Tällainen paratiisi luultavasti on korvenkaipuun viimeinen maa-li ja silloin onkin käynyt niin, että ihminen on itse sulautunut luontoon, poistunut, on ta-pahtunut kaikki minkä on tarvinnut tapahtua. Tätä ilmenee lyriikassa eri muodoiin, silloin kun kasvi, kukka, metsän puu on ihmisen olennoituma.

Eräkirjallisuuden juuret

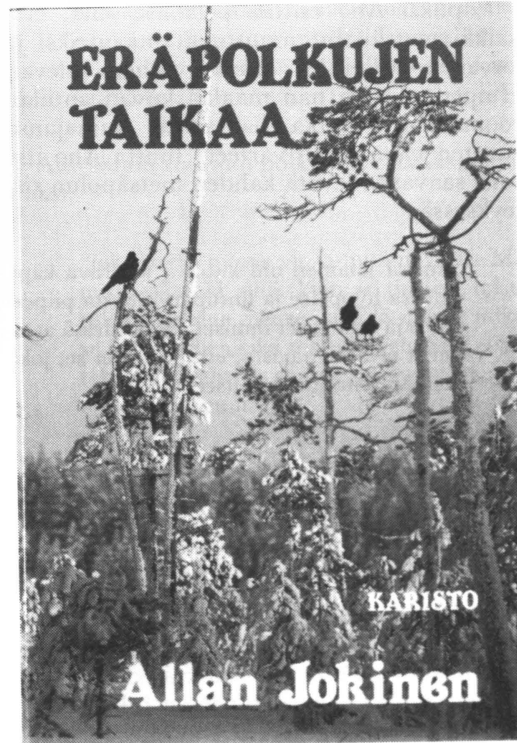
Aho oli kuitenkin myös toisenlaisen kirjallisen metsäsuhteen uranuurtaja. Hän on antanut kaunokirjallista painoa ja taustaa eräker-tomuksille, jotka Suomessa edelleen ovat suosittu kirjallisuuden laji. Aho toi tarinoinhin estettistä ulottuvuutta, metsästä ei ollut luodikon tai haulikon, vaan myös ja ennen muuta silmän ja korvan asia. Ahon lastuissa ennakoidaan luonnon valokuvaamisen ja elokuvaamisen pyrkimyksiä sanallisessa muodossa. En pidä sattumana, että Ahon pojat lyöt-tyivät yksiin ja perustivat elokuvayhtiön, joka tuotti itsenäisyyden alkuajan parhaat luontofilmit. Juhani Ahon vaikutus eräproosaan ei ollut aina tietenkään myönteinen, niin kuin ei koulujen vapaa-aineiden kirjoittajiin-kaan.

Erälläikäynnillä ja siihen liittyvällä metsäkirjallisuudella on Suomessa vanhat juuret jos mennään kirjoittamattoman kirjallisuuden puolelle. Vastaan tulee loitsijan ja ma-naajien runous; tehokasta käyttörunoutta, uskoivat ainakin loitsijat itse. Koko tämä kirjallisuus, jonka muistiinmerkinnätkin ovat jo kauan olleet historiaa, luo eteemme ei niinkään selvän, mutta kiehtovan maisemäkäsi-tyksen, jossa metsällä on painava osuus.

Pyyntikulttuurissa eteemme tulee näkymä kesä- ja talvikylissä asuvista ihmisryhmistä, joilla oli laajat liikkuma-alueet, pyyntimaise-ma, joka perustui pyyntieläinten topokseen. Mutta mikä merkitys oli pelkän kokemuksen ulkopuolella mukana kuljetettaviin tietoihin

Kuva 2. Suomalaisella eräkirjallisuudella on vanhat juuret pyyntikulttuurin loitsuissa ja manauksissa.
Fig. 2. Modern Finnish hunting literature has old roots in the chants and spells of ancient hunters.

ja taitoihin, muihin kuin näkyviin, siis salatuihin voimiin, jotka olivat loitsijoiden kohteena?

Pyyntikulttuuri ei ollut aina nälkäräjällä elämistä, ja esimerkiksi kaskeaminen – silloin kun metsä saa riittävän kauan uudistua – on tuottoisimpia viljelymuotoja, mitä ihmisellä on ollut käytössä. Joillekuille on täytynyt jäädä aikaa myös asioiden taustojen ja syntyjen selvitykseen, samalla tavalla kuin joillekuille vielä paljon aikaisemmin eläneille on jäänyt aikaa maalata Lascauxin ja Altamiran luola-maalaukset.

On uskottu, että ihmisen ajatus kulki välttämättömyyden kautta monimutkaisempiin tajuntasuhteisiin. Näin uskomisen on ainakin turvallisinta. Mutta näinkin saadaan näkyvästä aineksesta, ympäristön tekijöistä, myös ne ainekset, joiden varaan kosminen maisema rakentui. Maa, ilma, sää, eläimet ja niiden liikkeet, kasvimaailma, taivaankansi ja taivaankappaleet olivat sen miljööön tekijöitä.

Niitä projisoitiin toisiinsa, yhtä todellisuutta toiseen.

Materian maailmassa projisointia merkitsi kaupan yhteydessä tapahtuva tietojen vaihto, jonka kautta siirtyivät mimesiksien, jäljitteilyn kautta tyyli ja katsomukset, mutta myös tieto toisten mahdollisuuksien olemassaolosta, mahdollisuus objektivointiin, vertailuun, omaan koordinaatiston tarkistukseen. Sillä oli ehkä merkitystä vaikei mahdollisuuksia tosiasiallisesti olisi käytettykään: mahdollisuuksien tiedostaminen merkitsi, että jotakin on tunnetun, välittömästi hallitun maailman ulkopuolella, maailma siis jatkuu, se on kontinuumi. Tällaiseen geometriaan perustuu fyysikaaliselta rungoltaan ympäristökäsityksemme. Mutta tuntuu, ettei entinen maisema ollut olennaiselta osaltaan sellainen.

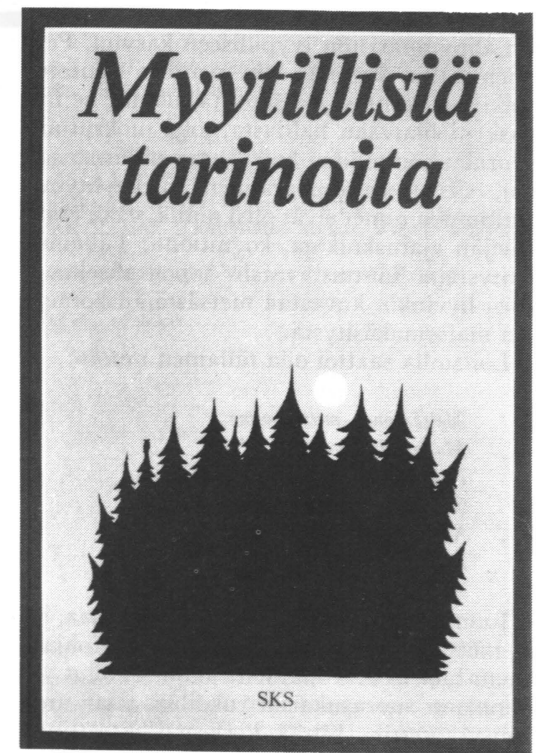
On sanottu, että muinainen pyyntimies heijasti maanpäällisen ympäristönsä taivaalle, karhujen ja hirvien kuvat ja liikkeet metsässä ja alkukoti ovat taivaalla. Tähtitaivas

dramatisoidaan. Tähdillä on eläinten nimet, niiden syntyä selittää kertomus. Tämä on yksi ympäristön mieltämisen tapa eikä vain meillä: Daudet antaa samasta menettelystä kauniin näytteen antaessaan Kirjeitä myllytänä erään kertomuksen paimenen selittää Stephanette-neidille tähtitaivaan salaisuuksia: historialliset ja mytologiset hahmot kansoittivat sen taivaan juuri samalla tavalla kuin eläimet täkäläisen. Olipa se yritystä edes symbolisesti hallita luontoa (vähän niin kuin tietäjät hallitsevat, aineettomasti) niin pyntimies ja paimen ovat lähinnä luontoa kulkevia ihmisiä. Heidän maisemaansa kuuluivat myös haltiat, aarteet ja ihmeet, niin kuin Tsehovin kuvaamissa aron etäällä toisistaan seisovien paimenten fantasioissa.

Suomalaisen luonnon mytologia

Suomalaisissa uskomuksissa haltiat edellyttivät pikemmin luontoon sopeutumista kuin siitä erottautumista. Ihminen koetti rakentaa alkukantaisen kalasaunan näkymättömäksi, ei-rakennukseksi. Itäsuomalaisessa vanhassa uskomusmaailmassa sanotaan kaikilla paikoilla luonnossa ja ihmisen raivaamassa ympäristössä olleen haltiansa. Haltiat eivät häirinneet ihmistä jollei niitä häiritty, jollei siis luonnonrauhaa häiritty ja elettiin luonnollisesti. Haltia samalla ikään kuin merkitsi paikan, yksilöllisti sen: haltia oli tajunnallisesti yhtä paikan mielteen kanssa. Tämä seikka on sukua kreikkalaisen mytologian geniuksille ja muille maiseman henkiolennoille.

Varsinaisen luonnon mytologia pyrki luomaan maailmankäsitystä ja selityksiä asioille, ja on vaikea ajatella, ettei tämä varhainen maailmanselitys olisi vaikuttanut siihen, mitä ympärillä nähtiin, eli maisemaan. Siihen kuului säännönmukaisuuksien varmistamista, tieteen yksi esiaste, mutta myös kosmisesti tulkittuja maiseman elementtejä, niin kuin iso puu, iso tammi, vaikeasti kaadettava puu (puun kaataminen alkeellisilla välineillä oli joka tapauksessa ankara urakka) ja taivaankappalten vapautuminen puun kaaduttua. Ihmisen osa luonnon kierrossa näkyy esimerkiksi Arhippa Perttusen laulamassa Samporunossa, jossa lappalaisen ampuma Väinämöinen

Kuva 3. Suomalaisen uskomustarinoiden tapahtumat sijoittuvat usein metsien syvyyskerroksiin. Lauri Simonsuuren toimittaman kirjan kolmas painos vuodelta 1984. Kansi Markku Tanttun.

Fig. 3. Finnish mythical stories often happen deep in the forests. Third edition (1984) of a book edited by Lauri Simonsuuri. Cover by Markku Tanttun.

*"sortui sormin lainehille,
kämmentin vesille kääntyi.
Siellä kulki viisi vuotta,
seisoi seitsemän keseä,
kulki kuusissa hakona,
petäjäisnä pölkyn päässä."*

Miten sitten luonnon haltioita, voimia ja jumalia suhteutettiin ympäristöön: yhden mallin voisivat antaa Martti Haavion ajatukset metsän jumalista. Hänen mukaansa metsästäjien loitsuissa esiintyvien eläinten haltioiden nimitykset ovat kiertoilmaisuja tai ajatusassosiaatioita, jotka liittyvät johonkin eläimen ominaisuuteen tai elinympäristöön. Siten karhujen emu Hongotar olisi karhunkallohongan (siis riitissä merkityn erityisen paikan) allegoria. Saukkojen haltia Juoletar

juontuisi juolukan nimestä ja viittaisi saukkojen elinympäristön tyyppilliseen kasviin. Peurojen haltia Juoletar olisi peräisin peurojen polkua tarkoittavasta sanasta juonne: se liittyisi mielikuvaan haltiasta, joka juoksuttaisi peuralaumaa niiden kulku-uraa pitkin ansoihin, siis pyyntitopografinen miellelyhtymä. Haltioiden nimet eivät olisi nimiä, vaan eränkävijän ajatuskulkuja, kognitioita. Tällainen selitystapa tuntuisi varsin topografiselta ja voisi hyvinkin kuvastaa metsästäjäuskomuksen maisemäkäsitystä.

Loitsuilla saattoi olla tällainen muoto:

*Metsän onni, metsän osmo,
Maan sulho, mannun sulho,
Pane juoni juoksemahan
Näille maille manterille,
Näille miehen metsimaille,
Näille harhoille saloille.*

Juoni merkitsee siis tässä peuralaumaa, jota metsästäjä pyytää metsänjumalaa ohjaamaan luokseen. Tällainen runous ei ollut yksinomaan suorasukaista rukousta, vaan ane-luun saatettiin liittää korkeasti esteettinen ohjelma:

*Mielikko metän miniä,
Tyytikko tytär Tapion,
Kukutas, salo, käkeä,
Soita metsä kanteloja
Lähtiessäni metsälle.*

tai:

*Mielotar metsän emäntä,
Metsän piika pikkarainen,
Mieli metsä, kostu korpi,
Lempähi, salo sininen,
Minun metsälle mennessän,
Korvelle kohottuani;
Paista kuuna kuusen oksat,
Tähtenä petäjän oksat,
Minun metälle mentyäni,
korvelle kohottuani;
Pane kuuset kukkapäihin,
Petäjät hopiapäihin,
Aukase Tapion aitta.*

Toivomus sieltä aina tulee, mutta jos nämä kahden rukouksen taideohjelmat toteutuisivat, metsä olisi todellinen kauneuselämysten temppele.

Agricolan kuuluisa jumaltenluettelo alkaa metsän jumalalla. Se on sille oikea paikka. Vuonna 1844 *Robert Tengström*, nuorena kuollut filosofi, piti pohjalaisessa osakunnassa esitelmän Kalevalasta, jossa hän sanoi muun muassa:

”Jokainen, joka on tutustunut sisämaan suunnattomiin metsiin ja niiden kasvillisuuteen, joka vielä rehoittaa tuhatvuotisessa yksinäisessä viileydessään pilviähipovine tummine petäjiineen, syvine varjoineen, häiritsemättömässä juhllisessa hiljaisuudessaan, jokainen joka säilyttää mielessään kaiken tämän herättämän tunnon, ymmärtää hyvin, että metsät, jotka silloin peittivät melkein koko maan, ovat enemmän kuin mikään muu vaikuttaneet esi-isiiimme, jotka viettivät suuren osan elämästään niiden helmassa.”

Jätkä- ja sotakirjallisuus

Tengströmin ajoista lähtien on uudessa muodossa elpynyt myös pyyntirunous: nyt se vain kuvaa metsän kohdalta sitä miten metsää raivataan, sitä kaadetaan ja myydään ja ostetaan, sitä jalostetaan tehdassaleissa, paperikoneiden ääressä ja selluloosan hajussa. Se on synnyttänyt suuren jätkäkirjallisuuden, jonka haanpääläiset hahmot jäävät kirjallisuutemme tyyppeihin.

Metsä on keskeinen näyttämö myös sodan mielettömässä pyyntinäytelmässä:

”He lähtivät. Rokka tarpoi hangessa hiljainen toveri kannoillaan. Kuu alkoi valaista hämärtynyttä metsää. Aukkopaikat kimmelsivät kirkkaina, mutta ryteiköstä kurkisteli uhkaava ja salaperäinen hämäre. Varjot lankesivat pitkinä, sillä kuu oli jo noussut.”

Sodan metsän kansoittivat näin omat pelottavat haltiat. Mutta nyt saattoivat sodan shamaanit itse asettua jumaliksi:

”Parijono lähenei raskaasti tarpoen ja Rokka otti jyvälle. ’Upseer ies. Millo häne pääse varjo sattuu tuon piene närree kohal, ni sillo hänel tullooki noutaj.’”

Metsä itse auttoi maahisia asettamalla merkin.

Uusi pyyteisen maailman pyyntirunous ei ole ollut esitykseni aiheena, vaan toinen, pyhän, hartaan ja sillä tavoin jumalien kansoittaman ja ihmissieluun verrattavan metsän, korvenkaipuun kohteena olevan metsän aihe kirjallisuudessa. Siihen liittyy paljon onnelan kuvitelmaa, tai kuolemaa; se on sittenkin erärunoutta:

*Täällä on vain yksi ainoa: rajattomasti
täytenä oleminen, tänä hetkenä, joka on, on
vaaniva, vaarallinen, mutta milloinkaan ei tyhjä.*

Tällaista on Hellaakosken metsässä, jossa ”Kaunista, juhllaista ja suurta on pieninkin havunneulanen itsettömyydessään.”

□ □ □

Summary

Forests and literature

The forest of literature is generally related to men, it is a metaphor, a scenery of the soul, a projected substitute for feelings. Authors often speak about the forest of sentiments, in which man wanders. Reciprocally, there is the need for common forest experiences. This is where the forest images of literature have their origin, either in real, bygone forests or in those still prevailing.

In Finland, where there are still forests and where forests are still described in literature, different modes to relate with forest have come into being. This is seen even in the oldest stratum, in the national poems.

In Finnish literature concerned with forests, a sentiment of longing for forests and backwoods is to be detected, a peculiar sentiment which is fairly common. Backwoods are like some lonesome giant, into which the human mind directs a longing. The backwoods metaphor is like a Finnish substitute for the soil-mother. The forest in Finnish literature has a peculiar value which surpasses mere beauty or the success of hunters.

The poetic forest of the nature researcher is a paradise without men, its god is not a Christian one but a forest god. This kind of paradise is, supposedly, the ultimate desire of the longing for the backwoods. In this paradise,

Kirjallisuus

- Aho, J. 1951. Kootut teokset. Porvoo-Helsinki.
Dante. 1963. Jumalainen näytelmä. Porvoo-Helsinki.
Daudet, A. 1984. Kirjeitä myllyltäni. Suom. K. Luova. Hämeenlinna.
Haavikko, P. 1966. Puut, kaikki heidän vihreytensä. Helsinki.
Hellaakoski, A. 1977. Runot. Helsinki.
Linna, V. 1985. Tuntematon sotilas. Porvoo-Helsinki-Juva.
Shakespeare, W. 1955. Suuret draamat. Helsinki.

Total of 7 references

when man has managed somehow to reach it, his being has become one with nature, ego vanishes – the ultimate synthesis is achieved. This is expressed in poetry in different ways, where a flower, plant or tree has become a kind of image of man.

Hunting and the forest literature connected with it have, in Finland, very old roots, especially if we move into the area of unwritten literature. There we meet the poetry of magicians and sorcerers, which was experienced as an operative pragmatical force, at least on the part of magicians themselves. The whole of this literature, much of which has been recorded, has a long history, which creates a conception of nature and landscape of a very fascinating quality, not always so clear-sighted, but generally the forest has a significant part in it.

Especially in eastern Finland every part of nature was supposed to have its own spirit. These spirits did not disturb men if they themselves were not disturbed, i.e. if nature and its equilibrium were not disturbed.

The nature-based mythology aimed at creating a concept of the world and explaining its events. It is to be supposed that this early world view and world concept deeply influenced what men saw around them and how they perceived their surrounding landscapes. Forests, which earlier covered almost all of Finland, have therefore had the greatest influence upon the ancestors of the present nation.